

## ŽELJKU BUJASU IN MEMORIAM (16. 2. 1928. – 16. 3. 1999.)

### Uvod

Prije godinu dana potresla nas je i prenerazila vijest da nas je zauvijek iznenada ostavio dragi prijatelj, kolega i učitelj naše mlade generacije amerikanista, prof. dr. Željko Bujas, redoviti član HAZU i zastupnik u Zastupničkom domu Hrvatskog državnog sabora. Napustio nas je upravo onda kad smo se nadali da će ga medicinska znanost vratiti u naše redove da zajedno nastavimo ostvarivanje naših planova na polju filologije, lingvistike i osobito leksikografije. Svi mi njegovi stariji i mlađi kolege i prijatelji osjećamo vrlo teško taj gubitak jer smo očekivali u našoj suradnji, a njegovoj velikoj aktivnosti još mnogo rezultata i njegovih daljnih uspjeha, osobito u području leksikografije, posebno hrvatsko-engleske, i u primjeni kompjuterske znanosti i tehnologije.

### Životopis

Željko Bujas rodio se u gradu Pagu na otoku Pagu 16. veljače 1928. Osnovnu je školu završio u gradu Rabu. Gimnaziju je pohađao pretežno u Zagrebu i Sisku. Maturirao je u Zagrebu na tadašnjoj Trećoj muškoj gimnaziji. Engleski jezik s književnošću kao prvi glavni predmet i ruski jezik s književnošću kao drugi predmet upisao je god. 1946. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i tu diplomirao god. 1952.

Za asistenta na tadašnjoj Katedri za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu postavljen je početkom godine 1954. Docentom

za engleski jezik na Katedri za engleski jezik Odsjeka za anglistiku postao je god. 1965., a izvanrednim profesorom god. 1971., a redovnim profesorom god. 1974. Godine 1976. dobio je nagradu "Božidar Adžija" za znanstvenu djelatnost. Godine 1992. imenovan je na dužnost veleposlanika Republike Hrvatske u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske. Nakon povratka s te dužnosti odlazi u mirovinu god. 1994.

Radi stručnog usavršavanja proveo je u inozemstvu dvije školske godine: na sveučilištu u Edinburghu (specijalizacija u općoj fonetici) god. 1961/62. i na University of Texas u Austinu SAD (specijalizacija: kompjuterska analiza teksta) god. 1967/68.

God. 1977. izabran je za člana suradnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1988. god. za izvanrednoga člana i 1991. god. za redovitoga člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

*Znanstveno-istraživačka djelatnost* akademika Bujasa odvijala se u okviru četiriju područja: anglistike, amerikanistike, računalnih metoda u jezikoslovnim istraživanjima i hrvatske leksikografije. U sva ta četiri područja postigao je vrijedne rezultate, koje je objavljivao u svojim djelima i uvodio u svoja predavanja na fakultetu i na znanstvenim skupovima.

## Anglistika

Rad akademika Bujasa na području anglistike odvijao se oko njegovih dviju središnjih znanstvenih preokupacija – pitanja engleskog vokabulara i kontrastivne analize hrvatskog i engleskog leksika. U tom je radu posebno značajan njegov metodološki pristup: opsežnu građu podvrgava rigoroznoj numeričkoj i frekvencijskoj analizi, a rezultate predočava u iscrpnim tabularnim pregledima te tako unosi kvantifikaciju u središte metodologije svojih leksičkih istraživanja.

Kao suradnik moga dugogodišnjeg projekta *Kontrastivno proučavanje engleskog i hrvatskog jezika* osobito nas je zadužio kad je uveo obradu podataka na bušenim karticama preko fleksorajtera, a uskoro zatim i na računalu. To ga je područje toliko privuklo da je objavio i nekoliko vrijednih radova iz toga svoga istraživanja, od kojih se ističu dva članka:

"Concordancing as a Method in Contrastive Analysis", objavljen u časopisu *Studia Romanica et Anglica Zagrabienia* 1967. (str. 49-61) i "Primje-

na kompjutera i fleksorajtera u radu na projektu *Kontrastivna analiza engleskoga i hrvatskog jezika*", objavljen u publikaciji kontrastivnog projekta Prilozi i građa god. 1969.

### Amerikanistika

Američki engleski i američka kultura bili su područje dubokog interesa akademika Bujasa. Kad je god. 1983. utemeljena Katedra za amerikanistiku, kojoj je on postao prvim predstojnikom, razvio je vrlo široku djelatnost u nastavnom i istraživačkom pravcu. Vodio je dva ključna kolegija: "Američki engleski prema britanskom engleskom" i "Američki jezik i američko društvo". S vremenom je, međutim, počeo sa sve većom strašću proučavati fenomene američkog društva, političkog i pravnog uređenja i, naravno, povijesti. On je tako u posljednjih deset godina svoga rada na Filozofskom fakultetu neprestano širio i modernizirao svoj kolegij "Američko društvo", a to je dovelo do ideje uvođenja američkih studija na poslijediplomskoj razini. Potreba za novim spoznajama, širenjem i produbljivanjem područja rada i neprestanog obnavljanja leži u samom temelju profesora Željka Bujasa, učitelja i znanstvenika. Ona ga je i potakla da obavi još jedan pionirski posao. Bio je začetnik i utemeljitelj američkih studija u nas, prvo: kao modernog interdisciplinarnog područja i drugo: posve konkretno kao novog poslijediplomskog studija na Zagrebačkom sveučilištu. U planu i programu tog studija prof. Željko Bujas je napisao: "Gotovo četverostoljetni, znanstveno kompleksan i u mnogočemu jedinstveni fenomen američkog društva i kulture danas predstavlja ogromno, razgranato i samostalno područje akademskog izučavanja – tzv. American Studies. Ono obuhvaća američku povijest (političku, socijalnu, kulturnu, intelektualnu, privrednu), politički sustav SAD, sociološku i kulturno-antropološku analizu američkog društva, povijest i ulogu religije u američkom društvu, američku kulturu (elitnu i pučku, specifično likovne i scenske umjetnosti i muziku), fenomen mas-medija, film, socijalnu i kulturnu geografiju SAD; njihov privredni i pravni sustav."

Prof. Željko Bujas nadalje naglašava da je "znanstveni tretman ovako kompleksnog fenomena i njegov sintetski obuhvat moguć samo interdisciplinarnim pristupom." Predmet takvog studija jest dakle, najkraće rečeno,

znanstveno izučavanje SAD kao kompleksnog sociokulturnog fenomena putem interdisciplinarne analize i sinteze. Na temelju ovoga prijedloga prof. Željka Bujasa Zagrebačkom sveučilištu takav je studij uveden 1986. godine i odvijao se šest godina, do 1992., a njegov je plan i program uz neznatne izmjene ostao temeljem istoga studija koji je obnovljen god. 1997. Prof. Željko Bujas je sa svojim studentima uvijek nesebično dijelio svoje veliko znanje; studenti američkih studija u njegovim su kolegijima otkrivali i životnost i uzbuđenje novih otvaranja filologije i teorije prema često nekonvencionalnim kulturološkim interdisciplinarnim idejama i gledanjima. Stoga američke studije, onako kao ih je zamislio i u djelo proveo prof. Željko Bujas, predstavljaju velik i važan dio njegova sveukupnog doprinosa hrvatskoj amerikanistici kao i unapređivanju i proširivanju pojma humanističkih i društvenih znanosti u Hrvatskoj.

Istodobno s osnivanjem Katedre za amerikanistiku unutar Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na inicijativu nas nekoliko profesora, Sveučilište u Zagrebu uspostavlja međunarodnu suradnju sa Sveučilištem Indiana u Bloomingtonu i s Kalifornijskim sveučilištem u Los Angelesu. Najznačajniji je vid te suradnje zajedničko uspostavljanje godišnjeg jednotjednog seminara iz američkih studija u Međunarodnom centru za poslijediplomski studij u Dubrovniku, čiju je organizaciju s hrvatske strane preuzeo prof. Željko Bujas. Svrha seminara u Dubrovniku, kako ju je on zacrtao, bila je trojaka: promicanje i definiranje američkih studija kao interdisciplinarnog znanstvenog područja, stvaranje zanimanja za američke studije te iskušavanje i osposobljavanje potencijalnih nastavnika za rad na poslijediplomskom studiju amerikanistike. Teme seminara, koje su obuhvaćale razne aspekte Amerike kao društveno-kulturološkog fenomena, kao npr. "Društveni konflikt i američka kultura 20. stoljeća" (1984.) ili "Amerika kao pluralističko društvo" (1986.) i druge bile su koncipirane problemsko-analitički i dopuštale interdisciplinarni pristup, tako da su okupile najveće naše stručnjake iz pojedinih znanstvenih područja: prava, politologije, amerikanistike, ekonomije, filmologije, sociologije, arhitekture, videoumjetnosti i druge, a među američkim predavačima isticali su se neki od najpoznatijih svjetskih amerikanista. Posljednja, deseta, jubilarna sesija seminara, iako potpuno pripremljena pod naslovom "Transkulturalne perspektive", nije održana zbog na-

pada JNA na Dubrovnik, tijekom kojega je spaljena do tada već dobro opremljena amerikanistička knjižnica, za čiju je organizaciju imao velikih zasluga i prof. Željko Bujas. U sklopu aktivnosti akademika Bujasa na amerikanistici osobito je značajan njegov prijedlog da se izradi veliki rječnik američkog društva i civilizacije. Taj je prijedlog razradio u svojoj studiji "Dictionary of American Society and Civilization: Scope and Issues", koja je objavljena u časopisu SRAZ god. 1982. Među njegovim planovima, koji se nažalost nisu ostvarili, bio je i jedan veliki interkulturalni hrvatsko-američki leksikon.

### **Računalne metode u jezikoslovnim istraživanjima**

Akademik Željko Bujas vrlo se rano zainteresirao za tehnološke novine u svijetu, a osobito za računalu, njegovu primjenu općenito, a u lingvistici posebno. Pratio je vrlo pomno primjenu računala i uvodio ga gdje je god to bilo moguće. Težnja akademika Bujasa za egzaktnošću te sklonost obradi opsežne građe i njegov općenito praktični i suvremeni duh rano su ga doveli u dodir s kompjuterskim tehnikama obrade jezičnih podataka. Kao već dobar poznavalac metoda primjene računala u lingvističkim istraživanjima u svijetu, uvodio je te metode u svoj rad. Pratio je primjenu računala i shvaćao implikacije njihove upotrebe, pa je odlučio napisati svoju doktorsku disertaciju iz tog područja. Već god. 1963. počinje intenzivno raditi na doktorskoj disertaciji pripremajući jezičnu građu (32.000 riječi kontinuiranoga teksta, pola od toga pod morfosintaktičkom šifrom) na bušenim karticama za mehanografsku obradu. Naredne godine ta se građa obrađuje, a analize predstavljaju središnji dio njegove doktorske disertacije pod naslovom *Problemi linearnoga paralelizma u strojnom prevođenju stručnih tekstova s engleskog na hrvatski*, koju je obranio god. 1965. Tada počinje angažiranost akademika Željka Bujasa na širokom planu primjene kompjuterskih metoda u obradi i analizi teksta, a to odražava i većina njegovih radova objavljenih nakon god. 1965. Važan dio tih aktivnosti odnosi se na izradu kompjuterskih konkordancija. Za studijskog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama (školske godine 1967/68.) izradio je četiri kompjuterske konkordancije: a) Marko Marulić, *Suzana* (5333 riječi), b) Ivan Gundulić, *Osman* (55400 riječi), c) Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovića* (65159 riječi), d) Miroslav Krleža,

*The Return of Philip Latinovics* (75957 riječi). Jedna od tih konkordancija, Gundulićev *Osman*, tiskana je u Zagrebu kao posebna publikacija pod naslovom Ivan Gundulić, *Osman*, kompjutorska konkordancija, Liber, Zagreb, 1975., V-XII + 939 str. Važnost ovoga rada vidi se ako uočimo pomoć koju takve totalne konkordancije predstavljaju u znanstvenom radu, kao i vrijednost koju za nacionalnu kulturu imaju upravo konkordancije kapitalnih književnih djela kao što je *Osman*. Detaljno je o tome pisao akademik Željko Bujas u svojoj studiji "Kompjuterska konkordanca Gundulićeva *Osmana*" (*Filologija*, 7, 1973, 35-59). U Americi započet rad na konkordancijama nastavio je akademik Željko Bujas u Zagrebu kad je u Zavodu za lingvistik u pokrenuo uz suradnju akademika Milana Moguš a znanstveni projekt *Kompjuterska analiza hrvatskih književnih tekstova*, koji je financirao Republički savjet za naučni rad. Ovaj ambiciozni projekt imao je za cilj prirediti kompjuterske konkordancije glavnih djela stare hrvatske književnosti i pismenosti koje bi se kasnije objavile. Zavod je pokrenuo seriju *Kompjuterske obrade hrvatskih književnih tekstova*, u kojoj smo objavili četiri knjige. a) *Kompjuterska konkordancija 'Razvoda istarskog'*, Zagreb 1976., X-XVIII + 383 str.; b) *Kompjuterska konkordancija Marulićevih djela*, Zagreb 1980, VII-XIX + 708 str.; c) *Kompjuterska konkordancija Karnarutićevih djela*, Zagreb 1981., IX-XX + 319 str., i d) *Kompjuterska konkordancija 'Balada Petrice Kerempuha'*, Zagreb 1982., IX- XVI + 31 str. Ja sam u Urednikovoj riječi istaknuo da će ova serija objavljenih četiriju knjiga korisno poslužiti znanstvenim radnicima u njihovim jezičnim istraživanjima, a neposredno i ekipi leksikografa u Zavodu za hrvatski jezik u njihovu radu na *Dopunama Akademijinu Rječniku*, što je bio jedan od osnovnih zadataka projekta. Veći broj izrađenih konkordancija ostao je neobjavljen, ali ipak u Zavodu za lingvistiku pristupačan znanstvenim radnicima u njihovu radu.

### Leksikografija

Sedamdesetih godina akademik Željko Bujas organizirao je *Englesko-hrvatski leksikografski projekt*, kojemu je zadatak bio stvaranje velike dvojezične datoteke za široku leksikografsku primjenu. Taj je zadatak opisao u radu *Kompjutersko-leksikografski pristup kompiliranju hrvatske sinonimije*, objavljen

u časopisu *Suvremena lingvistika*, 5-6, 1972. Tih je godina akademik Željko Bujas zamislio i konceptijski riješio plan rada na čestotnom rječniku hrvatskog jezika, koji bi se izradio na brižljivo prikupljenom, dakle visoko pouzdanom i reprezentativnom korpusu hrvatskih tekstova od predvidivo pet milijuna riječi.

Leksikografija je bila područje na kojem je akademik Željko Bujas dao najveći doprinos i kojemu je posvetio vrlo mnogo vremena i teškoga rada. Tu djelatnost započinje suradnjom na *Englesko-hrvatskom rječniku* Rudolfa Filipovića (1980.) i moderniziranjem Drvodelićevih englesko-hrvatskih i hrvatsko-engleskih rječnika. Drvodelićeve je rječnike prerađivao, dopunjavao i proširivao nekoliko puta, a zadnje, sedmo izdanje *Hrvatsko-engleskog rječnika* (920 str.), koje je tiskano 1996., temeljito je proširio i dotjerao.

Međutim, ono što je najznačajnije u leksikografskom radu akademika Željka Bujasa, jest njegova zamisao da izradi veliki hrvatsko-engleski enciklopedijski rječnik. Od toga rječnika pod naslovom *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik* izišle su dvije knjige, i to prva od A-J (1983.) i druga M-O (1989.) u nakladi Izdavačkog odjela Grafičkog zavoda Hrvatske. Taj je rječnik bio zamišljen kao višesveščani rječnik i na njemu je prof. Željko Bujas počeo raditi već godine 1967. Osobito je bio sretan kad mi je tumačio zašto je nazvao svoj hrvatsko-engleski rječnik enciklopedijskim. Ne po opsegu, već po tome što "sve ono što je iz neke struke ili znanstvene discipline ušlo u *Opću enciklopediju Leksikografskog zavoda* treba da uđe u takav rječnik." Izbor riječi za taj rječnik izvršen je u enciklopedijske svrhe i nosi obilježja enciklopedijske koncepcije. Taj je rječnik ostao rječnikom opće namjene, ali je poprimio i značajna obilježja enciklopedijskog pristupa. Enciklopedijski karakter građe ovoga rječnika produbljuje i dosljedno primjenjuje načelo da se uvrste ne samo stručni, tehnološki i znanstveni pojmovi, nego i potpojmovi. Uzimanjem u obzir i ovakve, sekundarne građe konačan broj enciklopedijskih jedinica u ovom je rječniku vjerojatno bar utrostručen. Enciklopedijska koncepcija vodi do uključenja vlastitih imena, biblijskih i mitoloških imena zbog svoje temeljne kulturne važnosti. Pored toga uvrštena su i glavna zemljopisna imena, a od povijesnih imena ulazi i širi izbor svih onih čiji engleski oblik odstupa od njihova hrvatskog ili izvornog oblika. Iz enciklopedijske koncepcije u ovom rječniku proizlaze sve ino-

vacije u izboru natuknica. Pored tih inovacija za ovaj su rječnik značajne i neke inovacije u leksikografskoj tehnici. To su prvenstveno tvorbene natuknice, raščlanjivanje glomaznih natuknica itd. itd. Akademik Bujas je zauzeo jasan stav prema američko-britanskim razlikama. Sama ta polarizacija dovoljno je poznata jezična činjenica, a obje su varijante tretirane ne samo u izgovoru već i u vokabularu, pa su precizno označeni briticizmi i amerikanizmi.

Nakon šest godina Željko Bujas objavio je drugi svezak (od M do O) toga rječnika, koji je po opsegu – broju strana – manji, a po broju obrađenih slova znatno manji od prvoga sveska. Koliko god smo žalili što nije mogao nastaviti rad na svome višesveščanom enciklopedijskom rječniku (planiranom u tri ili čak u četiri sveska), toliko više smo se obradovali kad smo saznali da je dovršio svoj jednosveščani *Veliki hrvatsko-engleski rječnik* na novim i drugačijim principima, ali čiji izlazak iz tiska on sam nije nažalost doživio. Izišao je kratko vrijeme iza njegove smrti zajedno s ranije dovršenim jednosveščanim *Velikim englesko-hrvatskim rječnikom* u izdanju Globusa.

Svoje umijeće leksikografa izgrađivao je godinama skupljajući tisuće i tisuće podataka iz američkih i engleskih novina i časopisa, za koje je tražio hrvatske ekvivalente. Svaki slobodni čas posvećivao je svojim karticama, na kojima je bilježio sve što je čuo ili u čitanju primijetio, a činilo mu se vrijednim da se registrira. Novi rječnik (*Veliki hrvatsko-engleski rječnik*) i prateći novi *Veliki englesko-hrvatski rječnik* pisani su s oslonom na njegovu opsežnu leksikografsku građu: hrvatsko-englesku datoteku od oko 210000 kartica.

Enciklopedijski hrvatsko-engleski rječnik po svojoj je koncepciji bio preopširan za jednosveščani rječnik (a usto je bio opterećen izvan jezičnom i činjeničnom građom), pa nije direktno služio u sastavljanju novog jednosveščanog priručnog rječnika – *Velikog hrvatsko-engleskog rječnika*. Osim toga bilo je nužno u novom rječniku (kako kaže akademik Bujas) uskladiti hrvatsku stranu rječnika s novim državnim ustrojem te uvesti novo upravno i vojno nazivlje. Pored toga trebalo je u rječnik uvesti i nove rezultate prirodnog razvoja vokabulara i frazeologije. Hrvatska strana rječnika trebala je objektivno svjedočiti i o današnjoj hrvatskoj jezičnoj svijesti, poglavito u njezinu stremljenju prema izvornom hrvatskom leksiku. Pored ovih teoretskih postavki akademik Željko Bujas je primijenio nekoliko važnih inovacija: l. tvorbene

natuknice, 2. raščlanjenje velikih natuknica po padežima, 3. civilizacijski komentar uz natuknice; 4. upozoravanje na lažne sličnosti (parove), 5. sustav obrazloženog međuupućivanja, i 6. sustav brojčanih indeksa nad tekstom. S tim inovacijama ovaj novi hrvatsko-engleski rječnik predstavlja značajan pomak u metodologiji dvojezične leksikografije. Pomak u metodologiji odnosi se osobito na prvu inovaciju, tj. na “tvorbene natuknice”. Ta se inovacija osniva na postupcima kontrastivne jezične analize, kojom se parovi jezika opisuju na osnovi i pomoću sustavnih sličnosti i sustavnih razlika u njihovim strukturama.

### Zaključak

Osobito mi je drago da mogu svoje izlaganje o radu akademika Željka Bujasa završiti njegovim riječima, s kojima se duboko slažem, a koje je napisao u siječnju 1999. u Predgovoru *Velikom hrvatsko-engleskom rječniku*: “U današnje vrijeme kolektivne, redakcijske leksikografije, uz sveobuhvatnu kompjutorsku podršku, leksikografi individualci poput mene doista su ugrožena vrsta. Ipak, čast mi je (nastavlja akademik Bujas) što mogu dati vlastiti doprinos hrvatskoj četverostoljetnoj leksikografskoj predaji, neprekinutoj i vitalnoj upravo u najtežim razdobljima hrvatske povijesti.” Za taj njegov doprinos hrvatskoj leksikografiji i za obilne rezultate njegova rada u naprijed spomenutim područjima njegova istraživanja izražavam u ime svih nas, njegovih prijatelja, kolega i učenika, naše duboko priznanje sa željom da rezultati njegova rada budu svijetli primjeri koje će slijediti svi mlađi anglisti, amerikanisti, lingvisti i leksikografi. A u ime njegovih prijatelja i kolega, prisutnih i odsutnih, izražavam akademiku Željku Bujasu našu duboku zahvalnost za sve što je učinio, uz obećanje da ćemo ga zadržati u neizbrisivoj uspomeni, a za njegovo veliko djelo i njegovu neprolaznu vrijednost želimo reći akademiku Željku Bujasu i danas u ovoj prilici: *Hvala!*

Neka je slava akademiku Željku Bujasu!

